

Het klassieke hermetisme

Aanhangers van het hermetisme in de eerste eeuwen na Christus moeten optimisten zijn geweest. Waar het Griekse denken tendeeft naar een breuk in de schepping, beweren de hermetici dat de kosmos – dat is hemel en aarde – vol is van God. Dat moet ook wel want de hermetici doen aan magie. Om niet het gevaar te lopen dat men in de magie demonen in plaats van God aanbidt, moet de schepping wel vol zijn van God. Desondanks ontkomen ook de hermetici niet aan het unde malum.

Het Corpus Hermeticum en de Asclepius

De belangrijkste hermetische geschriften zijn het *Corpus Hermeticum* en de *Asclepius*. Uit deze teksten blijkt dat er in de tweede en derde eeuw een omvangrijke Griekse beweging is die zich laat inspireren door de Egyptische mysteriepraktijk. En vaak ook op joods gedachtengoed. Het hermetisme in de oudheid kenmerkt zich onder meer door het beroep op de gnosis als middel tot kennisverwerving. Maar nooit wordt het hermetisme gnostiek (zie hoofdstuk VI). Van een fundamentele breuk tussen God en zijn schepping is geen sprake. Dat is zeer Grieks, want geen enkele Griek veronderstelt een fundamentele breuk, al beleeft men wel het dualisme tussen boven en beneden. Het uitgangspunt van het hermetisme is ‘zo boven, zo beneden’.¹ Juist de eenheid tussen boven en beneden houdt in dat het hermetisme een religieuze én magische beweging is. Religie omdat de hermetici zoeken naar de eenheid met het goddelijke en magie omdat de hermetici materiële artefacten gebruikt om de eenheid te bewerkstelligen. De hermetici maken bijvoorbeeld beelden van goden en door magische rituelen nodigen ze betreffende God uit aanwezig te zijn in dat beeld. In de *Asclepius* vindt een gesprek plaats tussen de ingewijde Hermes en de neofiet Asclepius over deze magische praktijk:

Noem jij de heilige iconen zo maar beelden, Asclepius? Zie je wel, Asclepius, hoe sceptisch ook jij tegenover de openbaring staat, als je de heilige symbolen vol ziel en leven zo maar als beelden betitelt? Zij doen nota bene zo grote wonderen en geven zulke duidelijke voorspellingen en dat noem jij zomaar ‘beelden’? Zij doen ons ziekte en genezing toekomen, zij zenden rampen (en zegeningen).²

Elders vraagt Asclepius aan Hermes hoe de magische kracht van de goden, die ‘op aarde in de tempels wonen’, te verklaren is. Hermes antwoordt:

Die is het gevolg Asclepius, van toverkruiden, magische edelstenen en welriekende geuren van wierook en dergelijke, die een occulte uitwerking op hen hebben.³

Het is precies vanwege deze magische praktijken dat Augustinus zich in *De civitate Dei* zo boos maakt over de hermetici. De hermetici leren immers dat de kosmos een levend en bezielde wezen is en ze noemen de kosmos de Zoon van God (zie hierna). Door middel van zijn Zoon werkt God nog steeds actueel in de schepping en in alle zijnden. Dit betekent dat je door middel van magische praktijken iets aan de schepping kunt manipuleren – zoals het present stellen van goden in beelden – en dat je zo in feite God zelf manipuleert. Zo althans is de redenering van Augustinus en volgens hem is dat allemaal hoogmoed.⁴ Want God laat zich niet dwingen.

De kosmos als levend organisme

De hermetici leren dat alles één is. Alles is vol van God:

¹ *Corpus Hermeticum*, XIV, 4, in vert. R. van den Broek en G. Quispel, Amsterdam 1990.

² *Asclepius* 24, in vert. G. Quispel, Amsterdam 1996.

³ *Asclepius*, 38.

⁴ J. van Schaik, ‘Hermes en Augustinus’, in J. van Schaik (red.), *De hermetische code*, Kampen 2006, blz. 87-97.

God is de ziel van de Eeuwigheid, de Eeuwigheid is de ziel van de kosmos, de hemel is de ziel van de aarde. God is in de Geest, de Geest is in de wereldziel, de wereldziel doordringt de grondstof: dat alles bestaat in de werking van de Eeuwigheid. Dat hele grote lichaam van het heelal, waarin alle lichamen zijn vervat, is van binnen gevuld met en van buiten omvangen door de wereldziel, die vol is van de Geest van God.⁵

Alles is weliswaar een, maar is wel een hiërarchische ordening in het Al en de schepping. In de verschillende tractaten worden verschillende ordeningen aangebracht die wel aan elkaar verwant zijn. In de eerste plaats is er de ordening van God – kosmos – mens:

Er zijn dus drie niveaus van zijn: 1. God de Vader en het Goede; 2. de kosmos; en 3. de mens. God houdt de wereld in Zijn handen en de wereld omvat de mens. En zo wordt de kosmos de Zoon van God en de mens de zoon van de wereld, om zo te zeggen een kleinkind van God.⁶

Een tweede ordening is die van de sterren en planeten. Volgens het eerste tractaat van de Asclepius, de *Poimandres*. Poimandres is in dit tractaat een ingewijde die enkele neofiten onderwijst in een Egyptische tempel. Poimandres vertelt wat er met de ziel gebeurt na de dood:

- 1 Allereerst geeft de ziel het stoffelijke lichaam over aan ontbinding;
- 2 De – dan – onzichtbaar geworden persoonlijkheid wordt overgeven aan de daimon;
- 3 Vervolgens stijgt de ziel omhoog door de planetensferen:

Aan de eerste sfeer geeft hij zijn vermogen tot groei en vermindering, aan de tweede het instrument van de slechtheid, de nu effectloze listigheid, aan de derde het onmachtig geworden bedrog der begeerte, aan de vierde het uiterlijk vertoon van de heerschappij, nu zonder hebzucht, aan de vijfde de goddeloze overmoed van de onbezonnen doldriestheid, aan de zesde de boze aandriften van rijkdom, die nu geen invloed meer heeft, en aan de zevende sfeer de leugen die valstrikken plant.

Deze zeven sferen zijn de zeven planetensferen. In iedere sfeer legt de ziel een stuk van zijn begeerte af.

- 4 Vervolgens stijgt de mens omhoog naar de achtste sfeer:

En dan komt de mens, ontdaan van astrale invloeden, in de achtste sfeer, slechts in het bezit van zijn eigenlijke zelf, en samen met de geestelijke wezens bezingt hij de Vader.

- 5 En nog hoger bij God zelf:

En dan stijgen zij – de ziel is nu een geworden met de hoogste machten – in rangorde op naar de Vader, geven zichzelf over aan de machten, en zelf Machten geworden komen zij in God. Dat is gelukkige voleinding voor hen die de gnosis bezitten: God te worden.⁷

Dit laatste wijst erop dat dit niet enkel een beschrijving is van de zielereis na de dood, maar deze opstijging is ook de weg van de hermetische inwijding is. Met deze beschrijving zijn de hermetici beslist niet uniek. We komen vergelijkbare beschrijvingen voor bij gnostici, Grieken, katholieke christenen (zie hoofdstuk V) en bij de joodse Merkawah-mystiek. Deze gnostische inwijdingsweg wordt het mooist beschreven in een van de geschriften die in de Nag Hammadi bibliotheek zijn gevonden: De *Ogdoade en Enneade*. In dit geschrift stijgt de inwijdeling op tot in de negende sfeer.

De *Ogdoade en Enneade*

⁵ CH XI,4 passim.

⁶ CH X,14. passim.

⁷ CH, I.

In de *Ogdoade en Enneade* (de *Verhandeling over de achtste en negende sfeer*) is een leerling – zoon genoemd – en gesprek met de ingewijde priester – de Vader genoemd:

Vade]r, u hebt mij gisteren beloofd mijn geest tot in de achtste sfeer omhoog te voeren en mij daarna in de negende sfeer te brengen. U zei: ‘Dat is de volgorde van de inwijding’.⁸

De inwijdeling is al voorbij de zevende planetensfeer gekomen is nu aan de grens met de goddelijke wereld. De leerling zal nu onderricht worden in de achtste en negende sfeer. Maar dat is geen intellectueel onderricht, want de ingewijde zegt dat ze nu eerst moeten bidden ‘tot de Vader van het Al, dat hij mij de Geest zal schenken om te spreken’. Genade is dus een belangrijk element in de hermetische inwijding. De ingewijde spreekt:

Mijn zoon, wij behoren met geheel onze geest en geheel ons hart en onze ziel tot God te bidden en hem te vragen dat de gave van de achtste sfeer tot ons komt en elk van ons het zijne van hem ontvangt.⁹

De leerling roept uit: ‘Laten wij bidden, Vader!’ Dat bidden is het chanten van de heilige magische namen van God:

zōxathazō
a oō
ee oōō
eēē oōō
<iiii> oōōōō
oooo oōōōōō
uuuuuu oōōōōō
ōōōōō o < oōōōōō >
Zōzazōth.

Dit is voor ons misschien een vreemde manier voor bidden; in de oudheid is het dat niet. Want we kennen het ook uit de gnostiek, uit de *Magische Papyri* en van bijvoorbeeld Iamblichus. Iamblichus zegt dat deze namen van God zelf komen en niet verzonnen zijn door mensen.¹⁰ Over Iamblichus komen we in hoofdstuk XV uitgebreid te spreken. Het resultaat van dit bidden is dat de leerling inderdaad opgenomen wordt in de achtste hemel en ook nog in de negende en daar rest alleen nog maar een heilig zwijgen.¹¹

In de *Ogdoade en Enneade* hebben we een tweede ordening:

- 1 de aarde;
 - 2 de plaats waar de persoonlijkheid wordt overgegeven aan de demon;
 - 3 de zeven planetensferen;
 - 4 de achtste en negende sfeer van het goddelijke zelf.
- Deze kosmische ordening is niet specifiek voor de hermetici; het is een zeer algemene ordening van de schepping in de oudheid.

Chaos en kosmos

De hermetici kennen ook nog een ordening in het scheppingsproces zelf: de ordening van chaos tot een kosmos. Dat is zeer Grieks hebben we reeds gezien. Al het zichtbare stoffelijke Zijn is opgebouwd uit de vier oerelementen aarde, water, lucht en vuur. De materie is als het ware de ‘vergaarbak’ van alle bestaande vormen.¹² Alle Zijn wordt doordrongen door (de

⁸ *De Ogdoade en Enneade*, 1, vert. R. van den Broek, *Hermes Trismegistus*, Amsterdam 2006.

⁹ *De Ogdoade en Enneade*, 23.

¹⁰ Iamblichus, *De Mysteriis*, VII, 5.

¹¹ NHC, VI,6, in vert. J. Claudemans en J. Slavenburg.

¹² Asclepius, 3.

geest van) God, door de hermetici ook de Logos genoemd. In den beginne is er dus God en de oerstof of *hyle* lezen we in de *Asclepius*:

De *hyle*, dat is de stoffelijke natuur, en ook het Pneuma, de Levensgeest, zijn van alle eeuwigheid af ongeboren, ongeworden.¹³

Het is alsof we Empedokles horen (zie hoofdstuk Grieken). *Hyle* is de baarmoeder en de Levensgeest en ‘schenkt wasdom’ in opdracht van God. De geordende kosmos is een prachtig ‘sieraad’¹⁴. Desondanks is toch iets niet in orde. De kosmos is uit haar oorspronkelijke staat van ordening geraakt. De kosmos is ‘vergrijsd’ en ‘tot dwaling vervallen’.¹⁵ In de oertijd had God een ‘heerlijke zegepraal op de machten van de chaos behaald’.¹⁶ Het is nodig dat God de chaos blijft bedwingen totdat de kosmos in haar oorspronkelijke staat is teruggebracht en er weer een volgende kosmos kan worden geboren:

Dan zal Hij zijn wil, die het goede beoogt, laten opwegen tegen de chaos. Hij zal de dwaling een halt toeroepen, Hij zal het kwade uit de wereld zuiveren, nu eens door een zondvloed, dan weer door een vagend vuur, soms ook met oorlogen en pestilentiën, tot Hij zijn kosmos in zijn oorspronkelijke staat heeft hersteld en de oertijd terug heeft gebracht.¹⁷

Het boze

Over het boze of het kwaad doen de verschillende hermetische geschriften een aantal uitspraken die de verschillende niveaus van het Zijn bestrijken: de mens, de boze demonen en de ‘heerser over de geesten’.

Het boze in de mens

Over het boze in de mens zijn de hermetische geschriften duidelijk: het kwaad is ‘onwetendheid’ en ‘onbewustheid, respectievelijk het ontbreken van de gnosis. Zonder gnosis is de mens overgeleverd aan de driften en begeerten van het lichaam.¹⁸ De mens richt zich niet naar de geest maar naar het vlees – om met Paulus te spreken. In de gehele kosmische ordening is alleen de mens slecht omdat hij als enige sterfelijk is.¹⁹ De slechte mens richt zich naar het aardse, omdat het ‘kwaad noodzakerlijkerwijs hier beneden verblijf moet houden, omdat het hier in zijn eigen domein is.²⁰ Hier beneden is vergankelijkheid, dat wil zeggen, niet alles is geordend en dat is de oorzaak van het menselijke lijden. Alle Zijn dat een lichaam heeft is onderhevig aan het lijden.²¹ En ook onderhevig aan de dood. Maar eigenlijk – en dat is wel een unieke opvatting – is dood niet echt dood. Dood is slechts verandering van een toestand: van veranderlijk naar onveranderlijk. Immers, niets wat ‘zich in de kosmos bevindt wordt vernietigd’.²² Hier hebben we een belangrijk onderscheid met Paulus, die immers van mening is dat de dood greep heeft gekregen op de mens en de kosmos. De dood moet nu juist door Christus overwonnen worden. Deze gedachte ontbreekt in de hermetica. De hermetica kent dan ook geen Verlosser – die is niet nodig. Verlossing is het ontvangen van de gnosis. Volgens de hermetici is en blijft de kosmos een levend organisme, waarin ‘niets echt helemaal dood gaat’.²³

¹³ *Asclepius*, 14b

¹⁴ *Asclepius*, 39.

¹⁵ *Asclepius*, 26.

¹⁶ CH, XVIII, 8.

¹⁷ *Asclepius*, 26.

¹⁸ CH X, 8.

¹⁹ CH, X, 11.

²⁰ CH, IX, 4.

²¹ CH, XII, 11.

²² CH, VIII, 1.

²³ *Asclepius*, 29.

Boze demonen

Slechte mensen worden – na de dood – gestraft door boze geesten. De goddeloze ziel lijdt verschrikkelijke pijnen en schreeuwt het uit:

Ik verbrand, ik sta in vlammen; wat moet ik zeggen, wat moet ik doen, ik weet het niet. Ik, onzalige, wordt verslonden door boze geesten die mij bezeten maken.²⁴

De goede zielen worden na hun dood een engel (daimon) en zij krijgen van God de opdracht om de goddeloze zielen binnen te dringen en hen te geselen. Daardoor worden de goddeloze zielen ‘opgezweept’ om vervolgens zielen op aarde aan te zetten tot moorden, mishandelingen en meer slechtheid. Dat lijkt op Plutarchus (zie hoofdstuk Triple P). De slechte eigenschappen van de mens hangen samen met de planeten en sterren. Zo heeft de mens twaalf boze geesten in zichzelf: allereerst natuurlijk onbewustheid, dan smart, onbeheerstheid, begeerlijkheid, onrechtvaardigheid, hebzucht, leugenachtigheid, afgunst, arglistigheid, toorn, opvliegendheid en tenslotte boosaardigheid:

Dat is een heel twaalftal. Daaronder zitten er telbare anderen (boze geesten), die de innerlijke mens vanwege de gevangenis des lichaams met alle geweld dwingen aan zijn zintuigen te lijden.²⁵

De boze geesten die onder de twaalf boze geesten van de dierenriem staan, zijn de bozerikken die verbonden zijn aan de astrale wereld van de zeven planeten. Al die boze daimones ‘hebben de macht verkregen over de gebeurtenissen op aarde, en verwekken rampen die daar geregeld optreden’ – ook in de mensen: ‘Want zij proberen onze ziel te manipuleren om hun zin te doen en stoken ons op’. Ze leggen beslag op onze zenuwen en dringen ook binnen in onze hersenen en ingewanden. Het gegeven dat de vaste sterren en de planeten als daimones verantwoordelijk zijn voor het kwaad, noemt Hermes het noodlot.²⁶ Onbewuste mensen worden dus beheerst door de sterren en planeten. Bewuste mensen die de gnosis hebben ontvangen kunnen zich daar aan onttrekken. De overleden slechte zielen, zonder lichaam, maar met een astraallichaam, worden in de hel gestraft

De heerser van de demonen

De slechte demonen werken niet op eigen initiatief. Zij hebben een baas: de ‘heerser over de geesten’ – waarschijnlijk *daemoniarches* in het Griekse origineel.²⁷ Deze heerser (archont) is aangesteld door God als onderzoeksrechter over de zielen van de mensen. Wanneer men gestorven is komt de ziel deze heerser tegen. Hij dwingt de mens om naar zijn voorbije leven te kijken. De goede zielen krijgen de ‘plaats die hen toekomt’, waarmee wordt bedoeld dat die zielen verder mogen reizen door de sferen. De slechte zielen worden gestraft.²⁸ De *daemoniarches* is dus niet zonder meer slecht, eerder is hij vergelijkbaar met de functie van satan in de Tenach.

De plaats van de heerser en de demonen

Ook in de hermetica is de lucht het machtsbereik van de *daemoniarchus*. Geheel conform de (Griekse) tijdgeest. Wanneer de slechte ziel gestraft moet worden, wordt zij door de heerser op zijn tocht omhoog gepakt en hij ‘werpt hem hals over kop naar beneden, zodat hij in de lucht komt te hangen’. Bij Plutarchus hangen deze zielen ondersteboven:

De ziel vindt geen plaats op de aarde en geen plaats in de hemel, maar zij drijft op een zee van lucht in de ruimten van het heelal.²⁹

²⁴ CH, X, 21.

²⁵ CH, XIII, 7.

²⁶ CH, XVI, 14; Asclepius 39-40.

²⁷ Qusipel, Asclepius, blz. 149 nt. 2

²⁸ Asclepius, 28.

²⁹ Asclepius, 28.

Tussen hemel en aarde: dat is het ondermaanse. Waarom het ondermaanse? Omdat die niet volledig geordend is volgens de wetten van de Voorbeschikking, Noodwendigheid en Orde:

Maar wel moet men zeggen dat in al de materiële gedeelten van het ondermaanse een factor van onzekerheid en toevalligheid is ongebouwd.³⁰

Kennelijk is het ondermaanse er de oorzaak van dat de kosmos is ‘vergrijsd’ en heersen hier de ‘machten van de chaos’. Het lijkt of we Paulus horen, zegt Gilles Quispel.³¹ De goede demonen en ook de helden hebben hun woning in het bovenste gedeelte van de lucht:

Die wonen boven ons en nog boven het zuiverste gedeelte van de lucht in de overluchtse streken onder de maan, waar nevelen nog wolken zijn en geen beweging van hemellichamen de vrede van de atmosfeer verstoort.³²

Maar daaronder, in de ‘lagere gebieden van de atmosfeer’ wonen de boze demonen die de zielen martelen. Zij worden niet toegelaten tot ‘de ruimten van de lucht’.³³ Het is een drukte van belang in het ondermaanse. Er zijn vele ‘koren van demonen’ als legerscharen, die het ‘ondermaanse als hun verblijfplaats houden en toezicht houden op het gedrag van de mensen’. Zij veroorzaken natuurrampen, hongersnoden en oorlogen in opdracht van de goden ter bestraffing van de goddeloosheid van de mensen op aarde.³⁴

Intermezzo: De receptie in de Middeleeuwen

Net als Paulus, Plutarchus, Augustinus en nog vele anderen lokaliseren ook de hermetici het kwaad in het ondermaanse. Maar anders dan bij bijvoorbeeld Paulus gaat dit niet gepaard met een breuk in de kosmos. ‘Er is geen dood’, schrijven de hermetische geschriften. Enkele hermetische geschriften beschrijven een gelaagdheid in het ondermaanse: in de bovenste luchtlaag wonen goede demonen terwijl in de lagere luchtlaag slechte demonen verblijven. Deze gelaagdheid in het ondermaanse wordt veel later in de Middeleeuwen uitgewerkt door een van de leraren van de kathedraalschool van Chartres, Bernardus Silvestrus (1085-1178) in zijn *Cosmographia* uit 1147. Bernardus baseert zich onder meer op de *Asclepius*.³⁵ In de *Cosmographia* lezen we dat in de ondermaanse lucht (*sublunari aere*) verschillende soorten engelen/demonen verblijven:

De eerste rang van geesten noem ik beschermgeesten (*spirituum presules*), die van de tussenlaag de vertolkers/uitleggers (*interpretes*) en de onderste noem ik de afvallige engelen (*angelos desertores*).

De slechte demonen wonen in de onderste luchtlaag, onze atmosfeer:

Beneden het midden van de wervelende lucht zijn de slechte geesten (*spiritalis nequicie*) en vertegenwoordigers van de hardvochtige Heer (*satellites durioris*). Zij kunnen de bezoedelde aardse verdorvenheid niet vermijden, want ze zwerven dicht bij het oppervlak van de aarde... En omdat ze volharden in het doen van het boze en lust om kwaad te doen, zijn ze vaak door goddelijke volmacht (*potestatem*) gemachtigd om degenen die volharden in de misdaad te martelen. Maar ook besluiten ze vaak uit eigen beweging (*arbitrio ultroneas*) kwaad te doen. Vaak dringen ze door suggestie onzichtbaar binnen in de rustende gedachten van mensen. Vaak ook veinzen ze een lichamelijk voorkomen in de gestalte van de overledenen (*assumpto sepe corpore formas umbraticas induuntur*).

³⁰ Aclepius, 40a.

³¹ Quispel, *Asclepius*, blz. 149, nt.2.

³² *Asclepius*, 33.

³³ *Asclepius*, 29.

³⁴ CH, XVI, 10.

³⁵ P. Dronke (ed. & intr.), *Bernardus Silvestris Cosmographia*, Leiden 1978, blz. 17.

Er zijn ook nog elementenwezens die in de natuur leven:

Beschouw nu de aardse wezens die in de wereld wonen (*terram incolunt*). Overal waar de aarde heerlijk is, vreugde geeft in groene heuvels, bloemende bergwanden en rivieren, of de wouden groen kleedt, daar zijn de Silvani, Panes en Nerei die alleen onschuld kennen ... Hun lichamen zijn van elementale zuiverheid (*elementali quadam puritate conpositi*), toch gaan ze ten onder (*obeunt*) in het seizoen van hun ontbinding (*tempore dissolvendi*).

En de 'baas' van dit ondermaanse rijk – dezelfde dus als de *daemoniarches* in de *Asclepius* – wordt door Bernardus de 'Plutoonse Oyares' of Summanus genoemd:

De Plutoonse Oyares die ik Summanus noem, of Heer van de schaduw, blinkt uit in zijn invloed van de grenzen van de lucht (*aeris*) tot aan de oppervlakte van de aarde en het rijk waarover hij heerst begint bij de omloop van de maan. Maar beoordeel deze macht niet als gemeen of onwaardig ... de lucht (*aeris*) is immers het middel tot ademen, en zonder deze gift van de lucht (*aer*) kan de gezondheid van geschapen leven niet duren.³⁶

De *Stobeaus*

Naast de *Asclepius* en het *Corpus Hermeticum* zijn er nog vele hermetische fragmenten gevonden. Ergens in het begin van de vijfde eeuw is er ene Johannes Stoboi in Macedonië die voor zijn zoon bloemlezingen aanlegt van meer dan 500 auteurs. Waaronder dus Hermes. In zijn verzameling zijn veertig citaten uit hermetische geschriften opgenomen die in wetenschappelijke kring de *Excerpten van Stobeaus* worden genoemd. In excerpt XXIV wordt een soort landkaart beschreven van het ondermaanse aan de hand van een gesprek tussen de lerares Isis en de leerling Horus. Isis onderscheidt allereerst vier gebieden in het Al: 1 De hemel, met daarin de goden. Zij worden beheerst door de 'Maker van het Al'; 2 De ether, waarin de sterren(goden) wonen. Over hen heerst de zon, de grote lichtschenker; 3 De lucht, waarin de goede en slechte zielen wonen – de daimones.³⁷ Over hen heerst de maan; 4. De aarde waarop de mensen wonen. Over hen heerst een koning.

Wij zijn vooral geïnteresseerd in wat Stobeaus zegt over het gebied van de lucht. Dat doet hij uitgebreid in excerpten XXV en XXVI waarin Isis aan Horus uitlegt waar de zielen naar toe gaan als ze zijn overleden. De zielen gaan ieder naar de hun toekomstige plaats in het gebied dat zich van 'de maan naar ons uitstrekt'.³⁸ Dan volgt de landkaart:

Deze ruimten tussen de maan en de aarde, mijn kind Horus, bestaan uit vier algemene delen en zestig afzonderlijke gebieden.³⁹

1 Het eerste deel is het deel van de aarde en bevat vier gebieden. Het is het deel van de lucht tot aan de bergkammen. Apuleius (ca. 125-180) zei veel eerder: 'tot aan de Olympus' (zie hoofdstuk XV). Het is heel goed mogelijk dat Bernardus deze voorstelling van Apuleius heeft, want Bernardus dacht dat de *Asclepius* door Apuleius geschreven was.⁴⁰

2 Het tweede deel is het deel van de bergkammen tot aan de 'ijle lucht' en bevat acht gebieden. Het is het deel van de winden waar ook de vogels vliegen. Daarboven beweegt de lucht niet.

3 Het derde deel is het deel van de 'ijle en zuivere lucht'. Het bevat zestien gebieden.

³⁶ Vert. uit engels door mijzelf uit: W. Wheterbee (transl. & Intr.), *The Cosmographia of Bernardus Silvestris*, New York/London, 1973, blz. 108; Latijnse raadpleging uit: P. Dronke (ed. & intr.), *Bernardus Silvestris Cosmographia*, Leiden 1978

³⁷ R. van den Broek (vert. en inl.), *Hermes Trismegistus*, Amsterdam 2006, blz. 283.

³⁸ *Stobeaus XXV*, Van den Broek, Amsterdam 2006.

³⁹ *Stobeaus XXV*.

⁴⁰ G. Quispel, inleiding bij de *Asclepius*, blz. 19-21.

4 Het vierde deel bestaat uit 32 gebieden, waarin zich de ‘fijnste en zuiverste lucht bevindt, die doorzichtig is en de begrenzing vormt van de hemelen die zich boven hen bevinden’.⁴¹

Al deze gebieden bij elkaar vormen het gebied van de lucht die door ‘sommige van onze voorouders ‘zones’, door anderen ‘firmamenten’ en door weer anderen ‘plooien’ worden genoemd. Daarin bewegen zich zowel de zielen die van het lichaam zijn bevrijd als die nog niet zijn geïncarneerd. ‘Elk van deze zielen, mijn jongen, heeft daar ook een gebied die met haar waardigheid overeenkomt’.⁴² De goede zielen kunnen opstijgen naar het hoogste deel van de ijlste lucht (en vandaar verder), de slechte zielen moeten juist omlaag (en ook incarneren in een lichaam). Maar of deze slechte zielen tegelijkertijd de slechte demonen zijn die het de mensen op aarde lastig maken vermeldt Stobeaus niet.

Besluit

Net als Plutarchus leren ook de hermetische geschriften dat er in het Al een ‘gebied van de lucht’ is waar de goede en slechte daimones verblijven. De slechte demonen zijn verantwoordelijk voor het kwaad op aarde. Over de boze demonen is een ‘heerser van de geesten’ of demonen of *daemoniarches* aangesteld door de Goede God. Van een breuk tussen hemel en aarde is geen sprake, al wordt het kwaad wel gelokaliseerd tussen hemel en aarde.

⁴¹ *Stobeaus XXV.*

⁴² *Stobeaus XXVI.*